

APUNTS SOBRE ESPAI PÚBLIC, CONVIVÈNCIA I CIUTADANIA

Nous Horitzons, n.183, 2006 (Exemplar dedicat a: Convivència, espai públic i ciutadania responsable) , pàgs. 8-14

Joan Subirats (catedràtic de ciència política de la UAB)

Al tema del civisme, de la convivència, hi ha moltes formes diferents d'arribar-hi. A mi, m'agradaria acostar-m'hi partint del punt que una de les conseqüències d'un creixement de l'heterogeneïtat i de la diversitat de la població a les grans ciutats, i a les nostres vides també, provoca una major rivalitat d'usos en relació amb els espais públics. I aquesta creixent rivalitat d'usos provoca conflictes, contradiccions entre els usuaris d'aquests espais, entre la ciutadania. Això requereix formes de resposta que poden anar des de l'autoritària i jeràrquica fins a la pròpia de l'autogestió i de l'autoorganització de la pròpia gent.

A partir d'aquí, a partir d'aquesta primera introducció, caldria repassar els elements bàsics. A Barcelona, per exemple, en els últims anys, hi ha una creixent tensió en les relacions socials i personals que es donen a la ciutat i, especialment, en els espais públics. Són espais públics amb més qualitat que abans, que fa quinze o vint anys, però són espais que també acumulen moltes més relacions, més heterogeneïtats i més polifuncionalitat, o sigui, més funcions al llarg de tot l'any i al llarg de totes les hores del dia. Els espais públics de Barcelona són molt densos, alguns més que altres i la densitat d'aquestes interaccions, al llarg del dia, va modificant-se, però sempre es manté amb uns alts nivells d'intensitat.

Per tant, aquests espais públics són espais de negociació, implícita o explícita. I són espais més difícils de "governar" que abans, de governar en el sentit de *governança*, de com gestionem col·lectivament aquests espais. Aquesta reflexió sobre Barcelona no és exclusiva de Barcelona; es dona, en general, a totes les ciutats, a tots els nuclis urbans que tenen una certa densitat, i reflecteixen, també, de manera potser més intensa, canvis que s'han anat produint en l'àmbit econòmic, en l'àmbit familiar, en l'àmbit social. Els espais públics no estan al marge, o no han quedat al marge, de les transformacions que s'han donat en les relacions laborals, en les relacions familiars, en les relacions socials. Els canvis en aquestes altes esferes –esferes productives, familiars, socials– han tendit a generar lògiques d'individualització més grans que abans. Hi ha menys articulació social en el treball, perquè el treball s'ha convertit en

més precari, amb menys continuïtat, es produeix molta més fractura en els processos laborals que abans. En l'àmbit familiar també hi ha processos de fragilització de l'espai familiar i de trencament d'aquests espais familiars, s'ha doblat el número de famílies monoparentals, a Espanya en els últims cinc anys. Aquests són elements que també s'afegeixen a tot el procés. La pròpia lògica social també ha tendit a rebre aquest impacte d'individualització, i, per tant, hi ha menys estructures d'agregació i articulació. En conseqüència, aquests nous escenaris socials que tenim són generadors de noves oportunitats, més grans que abans.

Hi ha un aspecte positiu d'aquests canvis; però també, al mateix temps, fan que aquests canvis provoquin majors itineraris diferenciats de la gent en les seves opcions vitals, en les seves opcions sexuals, familiars, de lleure, etcètera. I, per tant, això, on es nota més, es nota en molts àmbits, però un dels llocs on es nota més clarament és també en els espais públics.

No insistiré en això. És a dir, podríem dir que, en els últims anys, hem passat de preferències de la gent més homogènies a preferències de la gent més heterogènies; hem passat d'una autoritat més tenyida de jerarquia i de dirigisme a una autoritat que accepta més fàcilment els canvis en la pròpia organització social. Les externalitats d'ús dels espais públics són més freqüents que abans, és a dir, hi ha més gent que rep els impactes d'aquests canvis que s'estan produint, i la intensitat d'ús dels espais públics és més alta també que abans. És a dir, amb tots aquests elements, la resultant final és que els espais públics reben molta més pressió, són espais molt més continguts de pressió de la que es donava abans.

Des d'aquest punt de vista, si li apliquéssim una lògica d'espai públic entesa com un recurs natural, com l'aigua, el sol, l'aire... i intentem aplicar-ho també als espais públics. Què vol dir això? Doncs que podríem intentar analitzar quina és la forma d'explotació d'aquest espai públic que permet nivells de sostenibilitat d'ús més grans per a una major quantitat d'usos. És a dir, si partim de la hipòtesi que ens interessa un espai públic que tingui el més gran accés possible de gent i la major diversitat d'usos de gent, és a dir, si això seria l'ideal sobre el qual partiríem, hauríem de buscar formes d'explotació d'aquest recurs natural que anomenem espai públic que permetin la màxima explotació possible. Llavors, per fer-ho, hauríem d'analitzar una mica més finament aquest espai.

D'entrada, els espais públics són espais físics. I, per tant, en molts casos, serveixen de vàlvula d'escapament d'estretors, per problemes que hi ha en espais privats. És a dir,

hi ha una correlació molt clara entre ocupació d'espai públic, entès com espai físic, en zones de la ciutat en què les condicions de vida són més dolentes, en relació amb espais públics molt poc ocupats, on les condicions de vida als espais privats tenen més qualitat. És a dir, quins són els espais públics menys usats de Barcelona? Els de Pedralbes. Si aneu a Pedralbes, si aneu a visitar qualsevol parc, qualsevol espai, qualsevol plaça de Pedralbes, no la veureu mai plena, més aviat al contrari, són espais amb molt poca gent, amb molt poca presència de gent. Ara, també mireu quina és la qualitat dels espais privats: els metres quadrats dels pisos, els espais aquests tancats, els condominis que tenen a l'interior places pròpies només dels propietaris, piscines, a vegades, o zones de lleure internes només accessibles per als propis usuaris, i comparem aquests espais amb la plaça George Orwell, amb la plaça del Macba, és a dir, amb places d'un nivell d'intensitat altíssim durant totes les hores del dia, perquè els metres quadrats dels pisos que envolten aquests espais són el quart de casa de la Barceloneta, o els cinquanta metres quadrats o els quaranta metres quadrats d'alguns pisos, i la utilització d'aquests espais privats és molt més alta també quant a número de persones que en els altres espais. És a dir, aquí tenim un primer element molt important, que és el tema de la compensació de l'espai públic *versus* espai privat.

Són també espais d'activitat econòmica. És a dir, són espais ocupats per activitats econòmiques, permanents o temporals. Hi tenim mercats, que es fan a vegades alguns dies de la setmana; restaurants i bars ocupen amb les terrasses aquests espais, per tant paguen uns impostos, però ocupen, privatitzen en part aquests espais públics.

Són també espais d'interacció social i d'activitat cultural. S'hi fan moltes altres activitats: es pot jugar a petanca en una plaça, en un tros de sorra; hi ha nanos que juguen; col·legis que utilitzen aquests espais. Un exemple d'això seria la plaça Folch i Torres, que l'institut Milà i Fontanals fa servir sovint com el pati de l'escola. El problema sorgeix quan surten els alumnes i es troben amb els avis que juguen a petanca, amb les dones que passegen als nens, amb els nens que juguen, etc. Llavors, allà hi ha una acumulació d'usos diferenciats i no sempre complementaris en un mateix espai.

Tot aquest conjunt d'usos varia al llarg de l'any, en relació amb el temps que fa, en relació amb les diverses hores del dia i de la nit. És molt diferent tenir un espai públic a Hèlsinki o a Reykjavik que a Barcelona. És a dir, no hi ha ni un sol dia de l'any que no hi hagin taules amb cadires posades a la plaça del Sol, de Gràcia. Sempre, durant tot

l'any, 365 dies l'any, hi ha terrasses, a fora a la plaça del Sol, hi ha gent que pren coses a la una de la nit, fet poc usual a altres llocs del món.

Hi ha regulacions d'aquests espais –hi ha dret de propietat, hi ha concessions administratives, hi ha règims de permisos–, per tant són espais governats. No són espais autogestionats, són espais governats; hi ha uns permisos que has de demanar, hi ha un règim de concessions, hi ha uns impostos, si vols fer una manifestació has de demanar permís. I a l'entorn d'aquests espais hi ha molts usuaris, diversos actors que hi tenen relacions diferents: hi ha els veïns directes a la plaça, però hi ha també els veïns que envolten, que estan més lluny; hi ha els usuaris d'aquells espais, que a vegades poden venir de molt més lluny, a ningú se li demana el carnet d'identitat per entrar en un espai públic d'aquesta mena; hi ha la gent que va a consumir a les terrasses dels bars, hi ha la gent que treballa en aquestes terrasses i en aquests bars. I aquests fluxos d'ocupació són també diferents al llarg de l'any.

Tenim una situació, com passa amb l'aigua, amb el sol o amb l'aire, d'una crisi del recurs espai. Hi ha una crisi perquè hi ha moments determinats que aquest espai té un sobreús i amb activitats que no sempre són complementàries. Llavors, per intentar governar aquests espais, des d'una lògica no jeràrquica i autoritària, sinó des d'una lògica de mediació, de conciliació, de trobar formes de governança d'aquests espais, una de les primeres coses que hem de fer és tenir clar quins són els actors, quins són els diferencials de persones que hi poden anar: tenim els veïns directes de l'espai, els veïns més propers del barri; els empresaris i concessionaris d'empreses i serveis, etc.; els treballadors contractats per aquestes empreses; les entitats, partits, sindicats i associacions de veïns que poden utilitzar l'espai amb certa tranquil·litat en certes ocasions; els venedors ambulants amb o sense permís; els usuaris de l'espai amb les diferents formes: clients de les empreses de serveis, usuaris passius contemplatius, usuaris dels metres quadrats de l'espai per activitats diverses– *skates*, bicicletes, patins–, usuaris temporals que fan activitats específiques –jugar, cantar, bombos, xerrar, trobar-se, prendre el sol–; ciutadans de tot Barcelona, ciutadans de fora de Barcelona, visitants, estrangers...

Aquesta plèiade de potencials usuaris diferenciats, aquests actors són els que utilitzen aquest espai. Cada un d'ells utilitza l'espai utilitzant uns recursos que són de caràcter diferent: uns utilitzen els diners, perquè contracten, paguen un lloc per ocupar-ho; altres utilitzen simplement la seva pressió política i social; altres, el coneixement; altres, altres, la llei. És a dir, hi ha diversos recursos que els actors poden utilitzar i no sempre de manera fàcil.

Com governar aquests espais? Diverses fórmules. Unes són de caràcter privatitzador, per exemple. La plaça de les Caramelles, a prop del CCCB, és una plaça que des de fora quasi ni es veu perquè està normalment tancada, hi ha unes barreres, hi ha unes hores al dia que es tanca. És una plaça que, d'alguna manera, està governada sobre la base de limitació d'accés i són els propis veïns de la plaça que han aconseguit un règim de tancament que la fa quasi d'ús privatiu. Si aneu a Londres, hi ha places tancades, que els veïns tenen la clau i tenen cura el jardí; només podreu veure la plaça des de fora, no des de dins, perquè aquella plaça és privada. Això és una forma de governar l'espai.

Seria com una mena de rombe on a dalt hi ha «poders públics», a baix, «mercat», a una banda, «entitats i associacions», i a l'altra, «veïns», i on podríem col·locar totes les places de Barcelona en una posició diferent. En aquest cas, Caramelles s'acostaria molt a la posició de «veïns», estaria molt a la vora de la de veïns directes. Aquesta és una forma de regulació, de governació, d'aquest espai. És a dir, com hi ha places quasi bé del tot ocupades per activitats de caràcter mercantil o espais públics. És a dir, per exemple, hi ha zones de les Rambles en què el pas per la rambla, per l'espai central, és un espai molt petit, perquè tot està ocupat per bars que tenen les concessions mercantils d'aquelles places.

Hi ha països on el règim d'ús d'espais públics estan molt vinculats a usos privatis., com per exemple zones del litoral italià que no pots accedir-hi perquè només té accés l'empresa que paga la concessió d'accés a la platja i només pots anar-hi si pagues. I el fet és que té alguns avantatges fer aquesta concessió com per exemple, que normalment els concessionaris tenen cura d'aquest espai. L'Ajuntament de Barcelona, en alguns llocs, ha donat concessions sobre la base que s'imagina que aquests concessionaris, a més de mercantilitzar aquell espai, de fer-lo servir, també tindrà més cura, és a dir, vigilaran, podran advertir, netejaran, etc.

Un cas seria la plaça Sant Felip Neri, que era una plaça «incontaminada» d'usos mercantils i on ara hi ha una terrassa d'un bar. Existeix l'argument de que aquesta terrassa de bar i l'hotel avisa de les malifetes que es poden fer a la plaça, i això seria una compensació a d'altres problemes.

Un exemple d'això seria el cas del barri de Gràcia. Actualment la forma de sol·licitar fer activitats a Gràcia requereix que qui vulgui portar-la a terme a de demanar permís als veïns directes de la plaça. Si aquests estan d'acord, els deixen fer l'activitat. És una qüestió bastant insòlita, perquè les places no són només d'aquells que el seu balcó

dona a la plaça. Hi ha altres veïns de Gràcia que també tindrien coses a dir-hi. No hi ha una normativa que digui que aquella plaça és dels veïns; però, en canvi, a la pràctica sembla com si això fos una forma de regulació, més o menys informal.

Hi ha algun cas, un altre exemple- que és el de la plaça Folch i Torres. Aquí es va dur a terme un procés de mediació –suposo que semblant al que el Josep Maria Navarro també coneix i ens pot explicar– en el qual van arribar a crear una mesa de gestió de on hi havia representants de l'institut, els jugadors petanca, els dominicans, la perruquera, que era molt important a la plaça, etc. Es va crear una mesa de gestió d'aquell espai perquè sinó l'alternativa era que cada dia havia d'estar aparcat un cotxe dels Mossos d'Esquadra o de la Policia Municipal, perquè els conflictes eren diaris. Va haver-hi un procés per arribar a una conclusió: que havia un sistema de governança de la plaça que era comú.

Hi ha un model més privatiu encara. Hi ha gent que considera que anar a La Maquinista és anar a un espai públic. Per tant, La Maquinista per a molta gent és un espai públic: es va a passejar a La Maquinista. Ara, hi ha cameras, hi ha guàrdies de seguretat, no hi ha un lloc per seure que no sigui un lloc que hagi de consumir; no està pensat per ser un espai públic de contemplació, d'estar-hi, sinó que és un espai privatiu, privat, amb sistemes de règim privat, però que pretén fer el seu *seeming* d'ògona, d'un espai públic obert a tothom.

Per tal de regular aquest espai, hauríem de seguir el model que s'està seguint amb bens comuns com l'aigua. Per exemple, la Fundació Nova Cultura de l'Aigua, quan parla de l'aigua diu: «Hi ha aigua-vida, aigua-social, aigua-negoci.» Us podríem imaginar que podríem parlar d'espai-vida, espai-social, espai-negoci? Per tant, imaginar que hi ha tres elements diferents. L'espai-vida, és a dir, han d'existir espais a la ciutat que tinguin consideració d'espais vitals, que no puguin estar condicionats el seu ús de cap manera, perquè formen part del dret, és un espai-vida. I aquí podríem dir quins serien aquests espais que haurien de tenir aquesta consideració: Collserola, els parcs de la ciutat. Són aquells que no haurien de tenir cap mena de condicionament en el seu ús.

En canvi, podríem parlar d'espai-social, un espai de dret ciutadà, però aquí sí que hem d'entendre, com passa amb l'aigua a vegades, que ha d'haver-hi certs condicionants, perquè si un utilitza molt aquell espai, els altres no poden utilitzar-ho. És el que en diuen «la tragèdia dels comuns»: la manera d'evitar que aquest espai sigui utilitzat per un altre és que jo l'estigui ocupant tota l'estona i al final acabarà que no el farà servir

ningú. Per tant, és difícil imaginar que un contempla i pren el sol i llegeix un llibre mentre els altres del costat estan tocant els bombos; o que un està intentant passejar amb el nen i hi ha *skates*, bicicletes, etc. que travessen per qualsevol lloc. Això requereix algun tipus d'organització. També els usos mercantils han d'estar condicionats, que no restringeixin el dret social a aquest espai. És a dir, sí que hi hauria limitacions i, en canvi, podríem entendre que hi ha espais mercantilitzats, espais-negoci que tenen una realitat econòmica clara; el que hauríem de veure és quines condicions es dona perquè el retorn d'aquests diners que rep l'Ajuntament per la llicència d'activitats vagin a parar a aquell espai on s'emplacen, i marcar fins a on els veïns més propers tenen coses a dir-hi en relació amb aquest espai mercantilitzat, etcètera.

Partim de la hipòtesi que l'accés i la diversitat són dos elements clau i que hem d'intentar treballar per la preservació del màxim accés possible i la màxima diversitat possible, i això ho caracteritzaríem com a àgora. Evidentment l'àgora atenesa no tenia aquesta consideració, perquè hi havia moltes persones que no hi podien tenir accés, però si ens imaginem que l'àgora era això –màxima diversitat, màxim accés–, a l'altre extrem contrari tindríem l'*oikos*, l'espai privat, la casa. Per tant, tindríem l'*oikos*: espai privat, accés molt restringit, diversitat molt restringida, i l'*àgora*: accés molt ampli, diversitat molt àmplia. I al mig tindríem dos situacions d'ús potencials que seria l'*ekklesia* –si féssim servir la idea grega–, que serien llocs en els quals o l'accés està restringit, però la diversitat és alta, com per exemple, a través d'un mecanisme d'un club.

Per tant, la idea seria: com busquem formes de governança que ens assegurin el màxim accés i la màxima diversitat possible? Jo crec que treballant d'aquesta manera evitaríem parlar genèricament de convivència i de civisme, i intentaríem articular-ho d'una forma més operativa, buscant els diversos condicionaments.

És evident que certs actors estan molt poc implicats en la governança d'aquest procés, com pot ser el cas dels turistes. Aquesta gent tenen molt poc arrelament a la ciutat, per tant, els seus incentius a formar part d'aquests mecanismes de governança són molt petits. I aquesta gent es concentra en determinats espais de la ciutat i converteixen aquests espais en específics i molt fràgils. Un exemple clar és Ciutat Vella, perquè condensen condicions físiques de qualitat baixa amb nivells d'intensitat d'usos molt alts i amb presència de molta gent, tant de Barcelona com de fora, que vénen aquí a utilitzar un espai de lleure. La concentració d'usos i de persones en espais determinats

de la ciutat els hauria de fer especialment sensibles i hauria de requerir formes d'articulació d'aquests espais especialment curoses.

El que no és veritat és que això es doni en situacions de gueto. De fet, en cert manera, podríem dir que l'únic gueto que hi ha a Barcelona és Pedralbes, perquè *gueto* és l'homogeneïtat de persones, de nivell cultural, de nivell econòmic, de nivell social. Més aviat el que tenim a les zones centrals de la ciutat són guirigalls, però no guetos. Per tant, la forma de regular el guirigall és una mica més complicada que la forma de regular un gueto. Un gueto, normalment, ja té la seva forma de regulació, és una forma privativa, normalment, que regula l'accés dels que no són iguals que els que hi ha dintre.